

MATEI, UN ZUGRAV MOLDOVEAN DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA*

de MARINA SABADOS

Résumé : L'article se propose d'identifier la personnalité artistique d'un zôgraphe d'icônes et d'iconostases, à partir de l'icône patronale Présentation de la Vierge au Temple de l'iconostase de l'ancienne église en bois de Putna (dép. de Suceava), signée et datée en 1760, lui attribuant par conséquent la peinture de toute une iconostase inédite trouvée dans une autre église en bois à Ciolpani (dép. de Bacău), dont l'icône royale du Sauveur est aussi signée et datée, cette fois-ci en 1763.

Si on connaît le commanditaire de l'icône patronale de l'église en bois de Putna, l'hégoumène Vartolomei Mazereanu, et son goût artistique pour la peinture d'icônes russes et ruthènes, en ce qui concerne l'iconostase de Ciolpani, récemment apportée dans l'église en bois restaurée aux années 2000, on n'en connaît ni le commanditaire ni même sa place d'origine (on connaît seulement le vocable de l'église d'origine, d'après l'icône royale de l'extrémité droite, Saints Pierre et Paul). Tout de même, dans les deux cas, on ne saurait négliger la manière de la peinture ukrainienne qui caractérise l'œuvre du zôgraphe Matthieu au sujet des icônes royales. Cette remarque est renforcée par le thème iconographique de l'icône au-dessous de l'icône royale de l'extrémité gauche, Saint Joannice le Grand, qui représente les deux fondateurs de la Laure des Grottes de Kiev, les saints Antoine Petchersky et Théodose Petchersky. Ces particularités permettent d'avancer l'hypothèse qui attribue l'éducation de ce zôgraphe dans un des ateliers ruthènes, même de Kiev. Quant aux icônes des fêtes, de la Grande Déisis et des prophètes, celles-ci restent ancrées dans la tradition post-byzantine, ce qui confirme l'appartenance de Matthieu à l'école moldave de peinture.

Keywords: icon, iconostasis, wooden church, Moldavian icon painting, Ukrainian icon painting.

În *Testamentul* său din 1 ianuarie 1779,¹ arhimandritul Vartolomei Mazereanu, egumen al mănăstirii Putna și stimat cărturar, afirma, în subcapitolul „Cele ce amă făcută întâi la mănăstire veche” (biserica de lemn, cunoscută îndeobște ca „Biserica lui Dragoș”, adusă de Ștefan cel Mare de la Volovăț la Putna în 1468, pe când construia mănăstirea care avea să devină necropolă): „Amă făcută capetiasmă în beserică însă nu numai cu a mé cheltueală, ci și cu milostenie²”. Vartolomei Mazereanu avea, într-adevăr, importante contribuții la biserică lui Dragoș din Putna, între care mărirea construcției, prin adăugarea unor abside laterale, și probabil a pronaosului, modificări realizate în 1778, după cum se afirmă într-un act din 1853, aflat în arhiva parohiei putnene³. În același act se subînțelege că și catapeteasma din biserică s-ar fi înnoit în 1778. În *Testamentul* său însă, Vartolomei Mazereanu nu precizase când se făcuseră modificările la biserică de lemn, lăsând să se înțeleagă că înnoirea iconostasului a premers construcțiilor la biserică, întrucât mențiunea despre iconostas se află înaintea celei referitoare la adăugarea absidelor⁴.

Într-adevăr, înnoirea tâmplei „Bisericii lui Dragoș” de la Putna (Fig. 1) s-a făcut cu 18 ani mai devreme decât modificările la construcție, și anume în 1760, după cum atestă patru inscripții pictate pe iconostas, însemnări care ne fac cunoscute și numele celor patru zugravi care au lucrat aici: contribuția cea mai consistentă a avut-o, se pare, zugravul Gheorghe, semnat pe coronament, la baza celor patru grupuri de proroci – „Gheorghie zugrav, 7269, 69 mart<ie>, 18” (= 1761)⁵; „Ioanū zugr<av> 1760” apare pe două dintre

* Articolul dezvoltă textul comunicării prezentate la sesiunea anuală a Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, București, din 3 noiembrie 2016. Autorii imaginilor: Sorin Chițu (fig. 1–5), Cornel Miftode (fig. 6), Marina Sabados (fig. 7–25), monah Timotei Tiron (fig. 26).

¹ Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXIII, 1910–1911, Mem. Sect. Literare, p. 243–321, ref. p. 298–305.

² *Ibidem*, p. 303.

³ *Ibidem*, Anexa V, p. 317–318.

⁴ *Ibidem*, p. 303: „4). Amă scosă de amândoa părțile strane la beserică.”

⁵ Zugravul Gheorghe a pictat probabil icoanele prăznicare, apostolii și profeții.

icoanele împărătești, *Maica Domnului cu Pruncul* și *Sfântul Nicolae*, (Fig. 2–3) „Anton zugr<av> 1760” se semnează pe icoana împărătească a lui *Isus Hristos* (Fig. 4), în sfârșit, „Mathei zugr<av> 1760” a făcut icoana de hram, *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* (Fig. 5)⁶. Este dificil să găsim o explicație a faptului că arhimandritul Vartolomei Mazereanu – egumen al mănăstirii Putna în perioada 1757–1768, cu unele întreruperi,⁷ – a angajat nu mai puțin de patru pictori să realizeze tâmpla bisericii „lui Dragoș”, dar, oricum, nu acesta este scopul acestei prezentări, ci analiza operei zugravului Matei care pictase la Putna icoana de hram *Intrarea Maicii Domnului în Biserică*.

Fig. 1. Mănăstirea Putna, biserica de lemn. Iconostas, cca 1760.

⁶ Victor Brătulescu, *Însemnări. Icoane din biserica veche de lemn – Putna*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XLIV (1968), nr. 5–6, p. 325–326, ref. p. 326, menționează doar pe Ioan și Anton zugravi; deși amintește de icoana de hram nu pomenește numele zugravului Matei, semnat aici. Gheorghe Bratiloveanu, Mihai Spănu, *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, București, 1985, p. 61, menționează doar pe Ioan și Anton zugravi. *Sfânta Mănăstire Putna*, Ed. „Mitropolit Iacov Putneanul”, Mănăstirea Putna, 2010, p. 165, n. 10, în subcapitolul „Biserica Dragoș-Vodă”, i-am menționat pe toți cei patru zugravi.

⁷ D. Dan, *Arhimandritul...*, p. 246.

Fig. 2. Ioan zugrav, *Sfântul Nicolae*, icoană împărătească, 1760.

Fig. 3. Ioan zugrav, *Maica Domnului cu Pruncul*, icoană împărătească, 1760.

Fig. 4. Anton zugrav, *Iisus Hristos*, icoană împărătească, 1760.

Fig. 5. Matei zugrav, *Intrarea Maicii Domnului în Biserică*, icoană de hram, 1760.

Numitorul comun al celor patru icoane împărătești din biserica de lemn de la Putna este dat de factura stilistică, evident influențată de pictura rusească, atât în ceea ce privește tipologia prosopografică, cât și prezența elementelor ornamentale de sorginte barocă în decorația tronurilor. Preferința lui Mazereanu pentru acest filon stilistic, de altfel destul de răspândit în nordul Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, este atestată de călătoria acestuia la Kiev, în 1757, trimis de mitropolitul Iacov Putneanul pentru aducerea, cu titlu de milostenii, printre altele, a 86 de icoane „a toate praznicile mari și mici preste an⁸...”. Viziunea occidentalizantă, cultivată de peste un secol în ambianța culturală a Colegiului și apoi a Academiei movilene din Kiev, este caracteristică picturii ucrainene, inclusiv celei aparținând comunității ortodoxe, care a iradiat în nordul Moldovei și a fost foarte apreciată aici, în detrimentul picturii post-bizantine, așa cum reiese din notația autorilor inventarului realizat în 1796 la mănăstirea Putna, referitor la icoanele tâmplei din 1773 a bisericii mari: „Meșterșugul zugrăvelii la 2 [icoane] din cele mari, adecă la a hramului și la Ap[o]stolilor, iaste foarte iscusit, la Rosiia lucrate, cu vâpsele bune, iar H[risto]s și toate celelalte icoane a aceștii catapitezmei, meșterșugul iaste grecesc, prost și fără de măsură, dar vâpsele bune”⁹.

Revenind la icoanele împărătești ale tâmplei bisericii de lemn din Putna, pictate de Ioan, Anton și Matei, constatăm o aparentă unitate stilistică, arta acestor zugravi situându-se între pictura post-bizantină, tradițională, și cea occidentalizantă, de împrumut. Dar dacă zugravii Ioan și Anton aplică rețete învățate „pe de rost”, Matei dovedește că înțelege meșteșugul venit de la ucraineni și acest lucru este vizibil îndeosebi în tratamentul expresiei figurilor, cu modelaje apropiate de tehnica „anvelopei”.

Dacă informația noastră s-ar fi rezumat la cunoașterea iconostasului „Bisericii lui Dragoș” de la Putna, Matei ar fi rămas doar unul dintre numeroșii zugravi cunoscuți printr-o singură operă, valoroasă, promițătoare, dar insuficientă pentru conturarea unui profil de artist. Din fericire, am aflat de un întreg ansamblu pictat de zugravul Matei de la Putna în 1763, un iconostas păstrat într-o altă biserică de lemn, o adevărată bijuterie arhitecturală, la Ciolpani, lângă orașul Buhuși, județul Bacău (Fig. 6). Biserica Sf. Nicolae a fost construită în 1730 de medelnicerul Teodor Cantacuzino¹⁰ și a suferit mai multe prefaceri, printre care adăugarea, probabil în secolul al XIX-lea, a unui pridvor deschis supraînălțat de un turn-clopotniță, prefaceri care au fost înlăturate la restaurarea din anii 2000–2001. Iconostasul pictat de zugravul Matei, identificat prin inscripția de pe icoana împărătească a Mântuitorului (Fig. 7), aflat acum în mica biserică de lemn, a fost însă adus de curând, poate cu ocazia recentei restaurări, căci nu este pomenit într-o fișă monografică a bisericii din 1984¹¹. Investigațiile întreprinse, deocamdată, pentru aflarea locului de origine al acestui iconostas nu au dat rezultate și singurele indicii pe care le avem sunt de ordin iconografic.

Biserica fiind foarte mică, iconostasul zugravului Matei nu a putut fi asamblat în întregime, registrul profetilor fiind expus în pronaos, iar registrele praznicarelor și apostolilor fiind parțial rabatate la baza bolții semicirculare a naosului.

Ușile împărătești (Fig. 8), sculptate ajur, desfășoară o decorație de vrejuri de acant care înglobează câte trei medalioane pe fiecare canat. În medalioane sunt înfățișate *mi-corps* persoanele *Bunei Vestiri*, arhanghelul Gavriil și Sfânta Fecioară, și cei patru evangheliști – Luca și Ioan, iar la bază, Matei și Marcu. Pictura a suferit unele intervenții ulterioare. Ușile diaconești prezintă o pictură târzie, probabil de la sfârșitul secolului al XIX-lea sau începutul veacului următor, atestând încă o dată ipoteza conform căreia iconostasele vechi, până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, nu aveau uși compacte de lemn în dreptul deschiderilor laterale, ci probabil dvere.

Icoanele împărătești din extremități nu aparțin iconostasului original, *Sfântul Ioan Botezătorul* fiind o icoană grecească din 1781 (conform inscripției de la baza icoanei), iar *Sfântul Nicolae* – o icoană de secol XX, amplasată aici pentru a ilustra hramul bisericii din cimitirul mănăstirii Ciolpani. Icoanele împărătești originale din extremitățile iconostasului sunt expuse în pronaos și ele reprezintă pe *Sfântul Ioanichie cel Mare*¹² (Fig. 9) și pe *Sfinții apostoli Petru și Pavel*, cea din urmă ilustrând, evident, hramul bisericii căreia

⁸ Monah Alexie Cojocaru, *Mitropolitul Iacov Putneanul, al doilea ctitor al Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei”, V (2009), nr. 1, p. 265–308, ref. p. 268.

⁹ Idem, *Inventarul de odore și obiecte ale Mănăstirii Putna (1796)*, în „Analele Putnei”, II (2006), nr. 1–2, p. 5–98, ref. p. 7.

¹⁰ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 190.

¹¹ Dorinel Ichim, *Monumente de arhitectură populară din județul Bacău – Bisericile de lemn*, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1984, p. 55–62, ref. p. 61, fig. 6: „Catapeteasma cea veche a fost repictată în anul 1969 de către pictorul V. Ștefănescu, într-o manieră stângace, lipsită de valențe artistice.” Iconostasul la care ne referim în articol nu prezintă nici o repictare, așadar nu despre el este vorba în textul din 1984.

¹² Cf. Elena Florescu, Marina Sabados, Cornel Miftode, *Biserici vechi de lemn din ținutul Neamț*, Piatra Neamț, 2012, p. 54; corectăm cu această ocazie identificarea eronată a Sfântului Vasile cel Mare în locul Sfântului Ioanichie cel Mare.

i-a aparținut la origine tâmpla pictată de Matei zugravul. Inscripția de identificare a sfântului Ioanichie este parțial lizibilă, astfel încât recunoașterea acestuia s-a datorat inscripției de pe filacter, în limba română, prezentând binecunoscuta rugăciune: „Nădejdea mea iaste Tatăl, scăparea mea iaste Fiiul, acoperitoriul meu iaste Duhul Sfânt, Troiță sfântă, Dumnezeu nostru, slavă Ție”, precedată de titlul „Molenie a Sf. Ioanichie”. Poala acestei icoane înfățișează pe sfinții Antonie Pecerski și Teodosie Pecerski, întemeietorii Lavrei Pecerska de la Kiev, fiecare în fața unei peșteri [Fig. 10]. Ei desfășoară în mâini filactere cu texte în limba slavonă, iar între cei doi cuvioși se profilează marea biserică Uspenki a Lavrei. Prezența acestei iconografii speciale face trimitere la zona nordică a Moldovei și la relațiile ei eclesiastico-culturale mai intense cu spiritualitatea ruso-ucraineană.

Fig. 6. Mănăstirea Ciolpani, biserica de lemn. Iconostas, 1763.

Fig. 7. Semnătura zugravului Matei pe icoana împărătească Iisus Hristos Mare Arhieru.

Fig. 8. Mănăstirea Ciolpani, biserica de lemn, iconostas, 1763. Ușile împărătești.

Fig. 9. Matei zugrav, *Sfântul Ioanichie cel Mare*, icoană împărătească, 1763.

Fig. 10. Matei zugrav, *Sfinții Antonie Pecerski și Teodosie Pecerski*, poală de tâmplă, 1763.

Dacă icoana *Sfinții apostoli Petru și Pavel* înfățișează o iconografie binecunoscută (Fig. 11) – cei doi apostoli, întemeietori pe pământ ai Bisericii lui Hristos, susținând macheta unei rotonde –, nu același lucru se poate spune despre poala corespondentă a acestei icoane (Fig. 12), care îl prezintă pe apostolul Petru îngenunchiat în fața unei peșteri, rugându-se și privind spre întreita rază a Sfintei Treimi, care coboară spre el. Prezența acestei iconografii rarissime, în care remarcăm repetarea motivului peșterii, ar putea avea o legătură directă cu poala din celălalt capăt al tâmplei, anume cu cei doi întemeietori ai Lavrei Pecerska¹³.

Icoanele împărătești dinspre interior sunt remarcabile pentru caracterizarea personalității artistice a zugravului Matei. Maica Domnului (Fig. 13), așezată pe un tron impozant și somptuos, sprijină Pruncul pe brațul drept și ține în mâna stângă un fir cu trei trandafiri roz. Pruncul poartă veșminte cu conotații imperiale bizantine, sugestie întărită de sceptra și globul pe care le ține în mâini. Tronul este o piesă de mobilier bogat decorată în stil baroc și reprezentată în perspectivă liniară imitată destul de corect. Dar ceea ce ne-a amintit de icoana lui Matei de la Putna a fost tehnica reprezentării figurilor, apropiată de cea a portretului, cu umbre purtate și volume realist redade, tehnică pe care nu o întâlnim la pictorii de tradiție post-bizantină, ci, în mediile ortodoxe, la pictorii ucraineni și ruși, așa cum se poate constata comparând icoana lui Matei cu icoana omoloagă, pictată în 1779, foarte probabil de un pictor rutean, pentru registrul inferior al iconostasului de la Moldovița (Fig. 14), din comanda arhimandritului Venedict Teodorovici¹⁴. Diferențele de execuție nu se datorează distanței în timp, ci formației artistice, chiar dacă am putea presupune, date fiind abilitățile zugravului Matei, că acesta și-ar fi făcut ucenicia la Liov sau chiar la Kiev, la Lavra Pecerska, precum puțin mai târziu, pe la 1768, Veniamin, fratele „după trup” al episcopului de Hotin, Amfilohie. Acest Veniamin, identificat ipotetic cu autorul picturii iconostasului de la Burdujeni-Suceava, din 1785,¹⁵ era recomandat de episcopul de Hotin într-o scrisoare adresată starețului Lavrei Pecerska pentru a învăța arta icoanei pe lângă un venerabil maestru.¹⁶ Dar oricât și-ar fi însușit Matei lecția tehnicii portretului realist, el nu-și va dezminți filiația artistică post-bizantină atunci când analizăm tratarea faldurilor, rigid și nefiresc drapate. Poala icoanei împărătești a Maicii Domnului înfățișează vedenia prorocului Moise pe muntele Sinai, cu Moise căzut pe spate, într-o ipostază la care vom reveni spre sfârșitul articolului.

Icoana împărătească a lui *Iisus Hristos Mare Arhiereu* (Fig. 15), singura semnată de zugravul Matei în iconostasul de la Ciolpani, atestă încă o dată gustul artistic orientat spre somptuozitate al autorului – ori poate al comanditarului acestei tâmple provenite, presupunem, din nordul Moldovei. Remarcăm motivele extrase din iconografia picturii religioase occidentale, precum heruvimii cu capete de *putti* care ornează din belșug tronul lui Iisus și pe care îi regăsim la baza tronului Mântuitorului în icoana omoloagă de la Moldovița, din 1779. În sfârșit, *Bunul Păstor* este iconografia cu cea mai mare frecvență în cazul poalei icoanei împărătești a lui Iisus Hristos (Fig. 16).

Față de „modernitatea” icoanelor împărătești din tâmpla pictată de Matei zugrav, prăznicarele, apostolii și profeții par foarte „cuminiți”, în buna tradiție post-bizantină, încât aproape ne-am îndoit ca pictura acestora să fi fost realizată tot de mâna zugravului semnat pe icoana Mântuitorului. Compozițiile narative (Fig. 17–19) sunt simple, cu economie a componentelor umane, de arhitectură sau peisaj, aerate, cu largi suprafețe afectate fundalului în albastru ceruleum.¹⁷ Apostolii înfățișați în întregime, așezați pe scaune fără spătar, ca la Judecata de Apoi, și având în mâini volumeni sau cărți¹⁸ (Fig. 20–21), și prorocii în medalioane, reprezentați în semifigură, ținându-și în mâini atributele identificatoare,¹⁹ (Fig. 22–23) nu aduc nimic nou din punct de vedere iconografic.

¹³ Interpretare sugerată de colega Ecaterina Buculei, căreia îi mulțumesc și cu această ocazie.

¹⁴ Marina Ileana Sabados, „Un reper în evoluția iconostasului moldovenesc. Tâmpla de la Moldovița”, în *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, vol. III – *Artă și restaurare*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2007, p. 87–96, ref. p. 89.

¹⁵ Pr. Ioan Popovici, *Comunicări*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXVI–XXVIII, 1933–1935, p. 183–184; idem, *Un zugrav român necunoscut din veacul al XVIII-lea (1750–1838)*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul XXXIII, fasc. 105, iulie-septembrie 1940, p. 39–48.

¹⁶ Pr. Veniamin Pocitan Bârlădeanu, *Vechea episcopie a Hotinului*, în „BOR”, seria III, anul L, nr. 9, 1932, p. 577–580.

¹⁷ De la stânga la dreapta, prăznicarele înfățișează, după cum indică inscripțiile: *Nașterea Precistei, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, Buna Vestire, Nașterea lui Hristos, Întâmpinarea lui Hristos, Botezul lui Hristos, Iisus Hristos* – Mandyliionul, *Duminica Floriilor* – Intrarea în Ierusalim, *Schimbarea la Față, Învierea lui Hristos* – Coborârea la iad, *Înălțarea lui Hristos, Duminica Mare* – Pogorârea Sfântului Duh, *Adormirea Precistei*.

¹⁸ Apostolii reprezentați în iconostasul de la Ciolpani sunt: Filip, Vartolomei, Andrei, Marcu, Matei, Petru, Pavel, Luca, Ioan, Iacov, Simon și Toma.

¹⁹ În registrul de la Ciolpani, prorocii și atributele lor sunt: Daniil cu muntele, Iacov cu scara, Isaia cu cleștele și cărbunele aprins, Ghedeon cu lâna, David cu chivotul, Moise cu rugul aprins, Aaron cu toiagul înfrunzit, Solomon cu templul, Ieremia cu cartea prorocirilor sale, Iezechiil cu poarta, Zaharia, tânăr, imberb, cu sfeșnicul, Avacum cu munte, purtând inscripția prescurtată **ΔΑ**, ca la primul proroc (eroarea zugravului?).

Fig. 11. Matei zugrav, *Sfinții apostoli Petru și Pavel*, icoană împărătească, 1763.

Fig. 12. Matei zugrav, *Rugăciunea Sf. apostol Petru*, poală de tâmplă, 1763.

Fig. 13. Matei zugrav, *Maica Domnului cu Pruncul*, icoană împărătească, 1763.

Fig. 14. Mănăstirea Moldovița, biserica Buna Vestire, iconostas, registrul ușilor împărătești. Icoana împărătească *Maica Domnului cu Pruncul*, atelier liovean, 1779.

Fig. 15. Matei zugrav, *Iisus Hristos Mare Arhiereu*, icoană împărătească, 1763.

Fig. 16. Matei zugrav, *Bunul Păstor*, poală de tâmplă, 1763.

Fig. 17. Matei zugrav, *Nașterea Precistei și Intrarea în Biserică*, icoane prăznicare, 1763.

Fig. 18. Matei zugrav, *Întâmpinarea Domnului și Botezul lui Hristos*, icoane prăznicare, 1763

Fig. 19. Matei zugrav, *Învierarea lui Hristos și Înălțarea Domnului*, icoane prăznicare, 1763.

Fig. 20. Matei zugrav, *Sf. apostol Andrei și Sf. apostol Marcu*, icoane de tâmplă, 1763.

Fig. 21. Matei zugrav, *Sf. apostol Ioan și Sf. apostol Iacov*, icoane de tâmplă, 1763.

Fig. 22. Matei zugrav, *Sf. proroc David* și *Sf. proroc Moise*, icoane de tâmplă, 1763.

Fig. 23. Matei zugrav, *Sf. proroc Ieremia* și *Sf. proroc Iezechiil*, icoane de tâmplă, 1763.

Fig. 24. Matei zugrav, *Deisis*, icoană de tâmplă, 1763.

Fig. 25. Matei zugrav, *Rugul Maicii Domnului*, poală de tâmplă, 1763.

Fig. 26. Gura Putnii, biserica Sfinții apostoli Petru și Pavel, iconostas provenit de la paraclisul Mănăstirii Putna. Matei zugrav (?), *Convertirea lui Saul pe drumul Damascului*, poală de tâmplă, cca 1759.

Abia în icoanele „cheie” din axul catapetesmei – *Mandyliion, Deisis* (Fig. 24) și *Maica Domnului Vlahernitissa* – se recunoaște stilul lui Matei, grație modelajelor delicate, catifelate ale fețelor. Alteori, drapajele tratate grafic prin pete nemodelate, aplicate pe suprafața de culoare, în unele icoane prăznicare, amintesc de tratamentul similar al faldurilor în icoana împărătească a Mântuitorului. Crucea *Răstignirii Domnului* și moleniile care îi înfățișează pe Sfânta Fecioară și pe Sf. Ioan Evanghelistul, jelind suferința lui Iisus, este posibil să prezinte unele intervenții târzii.

Revenim la poala de tâmplă *Rugul Maicii Domnului*, (Fig. 25) corespunzând icoanei împărătești a *Maicii Domnului cu Pruncul*, pentru că poziția oarecum răsturnată a lui Moise ne-a readus în memorie o altă poală de tâmplă întâlnită, de data aceasta, la biserica Sfinții Apostoli din Gura Putnei²⁰. Aici a fost transferat, prin anii 80 ai veacului trecut, iconostasul din secolul al XIX-lea de la paraclisul Sfinții apostoli Petru și Pavel din mănăstirea Putna, care mai păstra din vechiul iconostas al paraclisului cu același hram, de la mitropolitul Iacov Putneanul, din 1759, ușile împărătești cu arcada trilobată de deasupra acestora și o poală de tâmplă. Sculptura originală a pieselor din secolul al XVIII-lea depășea prin măiestrie, acuratețe stilistică, somptuozitate și rafinament multe piese similare din epocă. Scena *Convertirii lui Saul pe drumul Damascului*, (Fig. 26) ingenios adaptată cvadrilobului de stil rococo, reprezintă, ca și *Rugăciunea apostolului Petru* din poala de tâmplă de la Ciolpani, o iconografie foarte rar întâlnită în condiții asemănătoare, datorată, credem, unui mentor/comanditar teolog. Și nu numai poziția insolită a lui Saul/ Pavel amintește de Moise de la Ciolpani, dar și forma alungită a capului său, cu barba avântată. Cu argumente stilistice, cred că putem să-i atribuim lui Matei, zugravul icoanelor de la bisericile de lemn din Putna și Ciolpani-Bacău, și pictura vechiului iconostas al paraclisului mănăstirii Putna, realizat din inițiativa mitropolitului Iacov Putneanul.

În chip de concluzie, reținem contribuția remarcabilă a pictorului Matei, școlit, probabil, într-un atelier rutean, poate din Liov, poate din Kiev, la care apelau, în anii 60 ai secolului al XVIII-lea prelați și preoți-cărturari din nordul Moldovei. Introducând în limbajul stilistic al epocii lecția învățată de la pictorii ucraineni, Matei o va aplica pe fondul consistent al tradiției post-bizantine locale.

---

²⁰ *Sfânta Mănăstire Putna*, p. 160–162, fig. 50–52.